

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет правничих наук
Києво-Могилянська школа врядування імені Андрія Мелешевича

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ: СВІТОВІ ПРАКТИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ
ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

POST-WAR RECOVERY: GLOBAL PRACTICES AND POSSIBILITIES FOR
APPLICATION IN UKRAINE

Кваліфікаційна робота

Виконав здобувач освітньої програми

«Суспільне і приватне врядування»

Батіг Віктор Віталійович

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Науковий керівник

старший викладач кафедри «Києво-

Могилянська школа

врядування імені Андрія Мелешевича»

Мірошніченко В. О.

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Рецензент

кандидат політичних наук, доцент кафедри
міжнародних відносин і суспільних наук НУБіП

Грушецький Б. П.

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Київ-2025

АНОТАЦІЯ

Batig B. B. Післявоєнне відновлення: світові практики та можливості застосування в Україні

Кваліфікаційна робота студента четвертого року навчання. Освітня програма «Суспільне і приватне врядування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», НаУКМА, Київ, 2025.

Науковий керівник – Мірошніченко Владислав Олександрович, старший викладач Києво-Могилянської школи врядування імені Андрія Мелешевича.

У кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичні засади післявоєнного відновлення з акцентом на інституційні, економічні та правові аспекти трансформації державного управління. Проаналізовано ключові міжнародні підходи до стратегічного планування відновлення, зокрема методології RPBA, Build Back Better та PIM, а також узагальнено досвід провідних країн, що здійснювали відновлення після воєнних і соціально-політичних катастроф. Досліджено практики Франції, Німеччини, Японії, Естонії, Хорватії, Боснії і Герцеговини та інших країн. Визначено сильні та слабкі сторони поточної моделі Плану відновлення України, зокрема проблеми централізації, нестачі координації та недоопрацювання економічного блоку. Результати дослідження мають практичне значення для вдосконалення політики відновлення України у післявоєнний період.

Ключові слова: післявоєнне відновлення, стратегічне планування, інституції, економічна політика, правова система, міжнародний досвід.

Список публікацій здобувача

Батіг В.В. Електронне врядування в Україні: цифровий уряд,

трансформаційні ризики, тренди розвитку: зб. наук.праць студентів,
аспірантів і молодих учених / наук. ред. Н. А. Малиш, Г. Л. Рябцев. Київ :
НаУКМА, 2023. 11-14 с.

ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Я, Батіг Віктор Віталійович студент четвертого року навчання за освітньою програмою «Суспільне і приватне врядування» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування», адреса електронної пошти: viktor.batih@ukma.edu.ua, засвідчую, що:

- написана мною кваліфікаційна робота «Післявоєнне відновлення: світові практики та можливості застосування в Україні» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07 березня 2018 року, зі змістом якого я ознайомлений/на;
- надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки.

Я даю згоду:

- на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності в будь-який спосіб, у тому числі порівняння її змісту та формування звіту подібності за допомогою електронних систем StrikePlagiarism та/чи Unicheck.
- на архівування моєї роботи в репозитарії й базах даних НаУКМА для порівняння цієї та майбутніх робіт.

14.05.2025
(дата)

Батіг
(підпис)

Батіг В.В.
(І. Б. Прізвище)

ЗМІСТ

ДЕКЛАРАЦІЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ.....	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПІСЛЯВОЄННОГО	
ВІДНОВЛЕННЯ.....	8
1.1. Систематизація понять післявоєнного відновлення.....	8
1.2. Історичні наукові підходи.....	9
1.3 Міжнародні методології стратегічного відновлення.....	10
1.4. Модель відновлення відповідно до плану відновлення України	13
РОЗДІЛ 2. ГЛОБАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: KEYСИ,	
СТРАТЕГІЇ, ІНСТИТУТИ.....	16
2.1. Відновлення Франції після Наполеонівських воєн.....	16
2.2. Відновлення Німеччини у Франко-пруській війні.....	18
2.3 Поствоєнне відновлення Італії після Першої світової війни.....	20
2.4. Японія після Другої світової війни.....	21
2.5. Боснія і Герцеговина, Хорватія: Інституційні механізми післявоєнного	
відновлення.....	22
2.6. Післявоєнне відновлення Естонії.....	23
2.7. Афганістан, Лівія, Сирія: Спроби відновлення.....	25
2.8. План відновлення України: Нові підходи та трансформація.....	26
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ СФЕРИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ:	
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ І РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	28
3.1. Інституційна сфера.....	28
3.2. Економічна сфера.....	30
3.3. Правова сфера.....	31
ВИСНОВКИ.....	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	36

ВСТУП

Післявоєнне відновлення України є стратегічним пріоритетом державної політики та міжнародного співтовариства, оскільки воно формує підґрунтя для стабільності, сталого економічного зростання й інтеграції України у світові та європейські політичні й економічні структури. Актуальність теми обумовлена масштабом руйнувань, необхідністю координації внутрішніх реформ і зовнішньої допомоги, а також важливістю формування нової моделі розвитку, що ґрунтується на принципах доброго врядування, верховенства права та інклюзивності.

Об'єктом дослідження виступає процес післявоєнного відновлення України як комплекс суспільно-політичних, економічних та інституційних трансформацій. Предметом дослідження є інституційні, економічні та правові механізми забезпечення ефективної реалізації стратегії повоєнного відновлення, їхня взаємодія та вплив на довгострокову стійкість розвитку держави.

Актуальність дослідження. Післявоєнне відновлення є критичним етапом у забезпеченні стійкого розвитку та соціально-економічної стабільності країн, що постраждали від збройних конфліктів. Світова практика свідчить, що успішне відновлення включає комплексне поєднання державних, міжнародних та громадянських ініціатив, спрямованих на відновлення інфраструктури, економіки, соціальних інститутів та правового середовища. Для України, яка з 2014 року перебуває у стані гібридної війни, а з 2022 року — у повномасштабному військовому конфлікті, дослідження передового світового досвіду є надзвичайно актуальним для розроблення національної стратегії поствоєнного відновлення та інтеграції в європейський простір. Відсутність системного підходу до планування відновлення може призвести до марнотратства ресурсів, соціальної нерівності та підриву довіри громадян до інституцій влади.

Мета кваліфікаційної роботи полягає в розробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо адаптації світових практик післявоєнного відновлення до умов України з метою підвищення ефективності планування та реалізації відбудовчих програм, що сприятимуть стійкому економічному зростанню й соціальній згуртованості.

Завдання

1. Визначити ключові концептуальні підходи та теоретичні моделі післявоєнного відновлення в міжнародній практиці.
2. Проаналізувати успішні та неуспішні кейси післявоєнного відновлення в різних країнах із погляду стратегічного планування, фінансування та результатів.

3. Визначити політичні та інституційні реформи, які супроводжували процес відновлення у кожному кейсі (роль уряду, політичних партій і місцевого самоврядування).
4. Систематизувати ключові індикатори успіху (економічні, соціальні, інституційні) та критерії оцінки для порівняльного аналізу.
5. Розробити рекомендації щодо пріоритетних реформ і заходів для успішного післявоєнного відновлення України з урахуванням політичних ризиків і ресурсних обмежень.

Методи дослідження. Систематизація понять – цей метод використовувався для класифікації та визначення ключових термінів та концепцій, які стосуються цифрового уряду. Контент-аналіз – проаналізовано офіційні документи, звіти та дослідження, пов’язані з цифровим урядуванням, що дозволило зібрати та систематизувати інформацію про різноманітні аспекти цифрової трансформації у сфері державного управління. Порівняльний аналіз – порівняння міжнародного досвіду та поточних ініціатив в Україні та світі допомогло виявити кращі практики та можливості для їх адаптації та інтеграції в український контекст.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Післявоєнне відновлення як багатовимірний процес вимагає не лише практичних рішень, а й глибокого теоретико-методологічного осмислення. Цей розділ спрямований на систематизацію ключових понять, підходів та інституційних рамок, що визначають сучасне бачення стратегії реконструкції держав у постконфліктних умовах. У фокусі дослідження перебувають термінологічні визначення (зокрема, збитки, втрати, потреби), етапи історичного становлення наукових підходів до відновлення, а також порівняльний аналіз міжнародних моделей та їх адаптацій у національному контексті.

Особлива увага приділяється методологіям RPBA (Recovery and Peacebuilding Assessment), Build Back Better та PIM (Public Investment Management), які становлять основу сучасного міжнародного та українського планування відбудови. Крім того, розглядатимуться практичні кейси постсоціалістичних країн, таких як Хорватія та Боснія і Герцеговина, що дозволяє оцінити ефективність локалізованих стратегій. Завершує розділ аналіз Плану відновлення України як гібридної моделі, що поєднує міжнародні стандарти з інституційними інноваціями. Таким чином, розділ створює фундамент для подальшого вивчення механізмів реалізації післявоєнної трансформації.

1.1. Систематизація понять післявоєнного відновлення

Багатогранний підхід розглядає економічне відновлення як досягнення соціально-економічного благополуччя, що включає «продовольчу безпеку, охорону здоров'я, житло, освітні системи та соціальний захист для всіх громадян і економічну стратегію допомоги, спрямовану на відновлення фізичної інфраструктури, створення робочих місць, відкриття ринків, впровадження юридичних та регуляторних реформ, закладання основ міжнародної торгівлі та інвестицій, а також встановлення прозорих банківських і фінансових інституцій» [1].

Міжнародна спільнота використовує декілька концепцій відновлення. Наприклад, Світовий банк пропонує поняття постконфліктної реконструкції, яку він визначає як «відбудову соціально-економічного устрою суспільства» та «реконструкцію умов, що забезпечують функціонування мирного суспільства, зокрема управління та верховенство права як невід'ємних складових». Наголошуючи на розвитку потенціалу, Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) розглядає відновлення як процес повернення від

нестабільності та конфлікту до «нормальної» траєкторії розвитку, коли країна «відновлює здатність формувати та реалізовувати економічну політику в рамках здебільшого самопідтримуваного процесу економічного управління». Як мінімум, економічне відновлення вимагає встановлення базової безпеки, відновлення верховенства права, цілісної макроекономічної стратегії та ефективної системи контролю і підзвітності. Якщо постконфліктна країна також змогла відновити основи мобілізації внутрішніх доходів та відновлення пошкодженого соціального і людського капіталу, можна сказати, що вона знаходиться на шляху до стійкого відновлення [1].

Збитки: Прямі витрати на знищені або пошкоджені матеріальні активи та інфраструктуру, оцінені в грошовому вираженні. Витрати оцінюються з урахуванням ціни заміни, що існувала до вторгнення.

Втрати: Зміни в економічних потоках, спричинені вторгненням, оцінені в грошовому вираженні. Прикладами є переривання надання послуг, зростання операційних витрат, втрата доходів для органів влади/приватного сектора, а також видалення уламків.

Потреби: Витрати на ремонт, відновлення та реконструкцію, з урахуванням премії за «відбудову краще», таких як підвищення енергоефективності, модернізація та стандарти сталого розвитку, а також фактори, як-от інфляція, зростання цін через обсяг будівництва, підвищення страхових внесків тощо. Потреби виражаються в грошовому вираженні відповідно до ринкових цін, що панують станом на 31 грудня 2024 року. Потреби не дорівнюють сумі збитків та втрат.

Пріоритети фінансування відновлення та реконструкції на 2025 рік: стосуються як проектів державних інвестицій, так і неінвестиційних програм, визначених через систему РІМ України та інші процеси пріоритетизації, що проводяться урядом, як найбільш термінові для реалізації, залежно від наявних фінансових ресурсів. Ці пріоритети враховані в бюджеті на 2025 рік, заснованому на SPP для інвестиційних проектів та секторній пріоритетизації неінвестиційних програм. Вони враховують стратегічне узгодження, здатність до впровадження, доступність постачань та існуючі умови і включають як капітальні, так і поточні витрати, за рахунок внесків від центрального та місцевих органів влади, партнерів з розвитку та інших зацікавлених сторін.

1.2. Історичні наукові підходи

У 19 столітті період відновлення розглядалося переважно як макроекономічна стабілізація через лібералізацію ринку, приватизацію та зменшення ролі держави. Такий підхід

формувався під впливом неоліберальної ідеології та реалізовувався через умови кредитування міжнародних фінансових організацій, зокрема Світового банку та МВФ. Вважалося, що ринкові реформи автоматично призведуть до миру та зростання. Проте практика показала обмеженість цих уявлень: у низці випадків, зокрема в Африці та Латинській Америці, така стратегія сприяла соціальній поляризації та навіть спалаху повторних конфліктів [2].

Зі зростанням кількості внутрішніх конфліктів після розпаду СРСР і краху авторитарних режимів з'явився новий виклик — відновлення державності та безпеки в умовах слабких або відсутніх інституцій. У цей час міжнародна спільнота дедалі частіше втручалася в національні справи: через *reasekeering*, впровадження міжнародних адміністрацій, реформи сектору безпеки (SSR) та роззброєння (DDR). Проте місцеві уряди часто були виключені з процесу планування, що спричинило критику щодо легітимності зовнішнього управління.

Після серії невдач інтервенцій відбувається переосмислення ролі місцевих акторів. Замість універсальних рецептів розвитку починає домінувати підхід, що передбачає адаптацію до локального контексту, залучення громад і традиційних інституцій, а також консенсусне управління (*consociational governance*). Ця парадигма намагається збалансувати зовнішню технічну підтримку та внутрішню політичну відповідальність.

Після терористичних атак 2001 року у фокусі опинилися країни, де існувала загроза радикалізації. Почали реалізовуватись інтегровані безпеково-гуманітарні програми, наприклад, PRT (*Provincial Reconstruction Teams*) в Іраку та Афганістані, які об'єднували військових, дипломатів та фахівців з розвитку. Водночас зросла участь приватних компаній та виконавців без чіткого механізму підзвітності, що породжувало ризики комерціалізації процесу відновлення. Цей період також позначився розмитістю меж між допомогою, розвитком і геополітичними цілями.

Останнім етапом розвитку є перехід до архітектурно інтегрованого, стратегічно спрямованого відновлення. Відмова від фрагментації та дублювання функцій у донорському середовищі сприяла формуванню єдиних координаційних рамок — таких як RPBA, PDNA, концепції *Build Back Better*. Це дозволяє забезпечити ефективне планування, підзвітність і локальну відповідальність, враховуючи водночас політичні, економічні та соціальні виміри відновлення.

1.3. Міжнародні методології стратегічного відновлення

Методологія RPBA була розроблена Світовим банком, ООН та Європейським Союзом як спільна рамка для оцінювання наслідків конфліктів і розробки цілісного плану відновлення.

Основна мета RPBA полягає у формуванні консолідованого бачення стратегічного відновлення держави, що пережила конфлікт, з урахуванням як соціально-економічних, так і політичних чинників [3].

Методологія включає три послідовні етапи:

1. Попереднє оцінювання (pre-assessment), яке охоплює створення інституційних механізмів, визначення обсягу роботи, підготовку польових місій і попередню мобілізацію ресурсів;
2. Оцінювання, пріоритезація та планування (assessment, prioritization and planning), що включає аналіз конфлікту, виявлення потреб населення та держави, визначення коротко- й довгострокових пріоритетів, розробку матриці результатів і оцінку потреб у фінансуванні;
3. Валідацію та остаточне узгодження (validation and finalization), що забезпечує політичну підтримку, національне затвердження та інтеграцію плану у процеси державного управління.

RPBA базується на ключових принципах: національна відповідальність і лідерство, інклюзивність усіх зацікавлених сторін (зокрема громадянського суспільства), конфліктна чутливість, стратегічна орієнтація, прозорість і результативність. Цей підхід дозволяє уникнути дублювання дій між донорами, посилити координацію та підвищити ефективність використання ресурсів. Методологія також передбачає активне залучення місцевих громад та врахування регіональних особливостей.

RPBA виконує не лише технічну, а й політичну функцію, формуючи основу для побудови довіри між різними учасниками процесу відновлення. У цьому контексті вона є не просто інструментом оцінки, а платформою для комплексного планування та реалізації заходів, спрямованих на стабілізацію, розвиток і довготривалий мир.

Концепція "Build Back Better" (BBB), запропонована Управлінням ООН зі зменшення ризику лих (UNDRR), є однією з ключових міжнародних стратегій, що визначає підходи до післявоєнного та посткризового відновлення. Вона передбачає не просто відбудову зруйнованих об'єктів і систем, а трансформацію — таке відновлення, яке зменшує вразливість до майбутніх потрясінь та підвищує рівень стійкості суспільства [4].

У керівному документі наголошується: "Recovery is most successful when the wide-ranging needs of communities, organizations, and individuals are addressed in the coordinated manner that recovery frameworks enable" (4, с.5). Концепція BBB базується на чотирьох основних принципах:

- Відновлення з підвищенням стійкості (resilience);

- Зменшення ризиків майбутніх катастроф (risk reduction);
- Інклюзивність і соціальна справедливість;
- Модернізація та екологічна трансформація.

Методологічно концепція BBB реалізується через низку операційних завдань, запропонованих у керівному документі UNDRR:

- Завдання 1: Розробка національної рамкової стратегії відновлення з участю всіх зацікавлених сторін;
- Завдання 2: Підготовка до відновлення ще до настання катастроф (pre-disaster recovery planning);
- Завдання 3: Формалізація процесів оцінки втрат і потреб (Post-Disaster Needs Assessment — PDNA);
- Завдання 4: Інституціоналізація політик та програм, що підтримують BBB — зокрема покращення функціональності, енергоефективності, кліматичної адаптивності, доступності, цифрової трансформації [4].

Особливість BBB полягає в тому, що вона не розглядає відновлення як повернення до «нормального» стану, який часто є вразливим, а як можливість створити «нову нормальність», більш безпечну, ефективну і справедливу. У цьому контексті відновлення передбачає не лише технічну, але й інституційну перебудову — наприклад, перегляд стандартів будівництва, розвиток механізмів локального управління ризиками, створення ранніх систем попередження тощо.

Застосування принципів BBB є надзвичайно актуальним для України, оскільки дозволяє інтегрувати вимоги безпеки, енергетичної незалежності, децентралізації та інновацій у процеси відновлення після повномасштабного вторгнення Росії. У довгостроковій перспективі концепція BBB може стати основою для формування більш сталого і конкурентоспроможного національного розвитку.

У рамках української практики післявоєнного відновлення важливою інституційною основою стало впровадження системи управління державними інвестиціями — Public Investment Management (PIM). Ця система була деталізована в четвертій Оперативній оцінці збитків і потреб (RDNA4) та визначена як один із ключових механізмів ефективного розподілу обмежених ресурсів у післявоєнний період [5].

Методологія PIM передбачає ідентифікацію, оцінку, відбір і погодження державних інвестиційних проєктів, які формують портфель SPP (State Project Pipeline). Відбір відбувається з урахуванням стратегічних пріоритетів, фінансових можливостей бюджету, спроможності до реалізації та наявності міжнародної підтримки.

Особливістю української моделі стало також виокремлення неінвестиційних пріоритетів, таких як:

До пріоритетних неінвестиційних напрямів віднесено компенсацію за зруйноване житло, реалізацію заходів з розмінування, надання підтримки вразливим категоріям населення, а також впровадження критично важливих соціальних програм. Ці напрями фінансуються переважно за рахунок грантів та цільової допомоги, проходять окрему процедуру оцінки та затверджуються відповідно до секторальної пріоритезації, узгодженої урядом.

У 2024–2025 роках реалізація системи РІМ передбачала розробку та тестування електронної платформи для оцінки проєктів, формування міжвідомчої комісії при Кабінеті Міністрів України, інтеграцію механізмів РІМ із бюджетним плануванням, а також оприлюднення переліку пріоритетних проєктів у межах державного бюджету на 2025 рік [5].

Таким чином, РІМ слугує не лише технічним інструментом бюджетного відбору, а й механізмом забезпечення прозорості, відповідальності та стратегічної цілеспрямованості процесу відновлення. У контексті післявоєнної відбудови України ця система дозволяє уникати хаотичного фінансування, забезпечити синергію донорських програм із державними стратегіями та сформувати довіру з боку партнерів.

1.4. Модель відновлення відповідно до плану відновлення України

У відповідь на широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації Україна вже у 2022 році сформувала національну платформу стратегічного планування післявоєнного відновлення — План відновлення України. Його було розроблено Національною радою з відновлення при Президентові України у співпраці з урядом, експертами, міжнародними партнерами та представниками громадянського суспільства.

План є поєднанням візійного документа, антикризової стратегії та дорожньої карти довготривалої трансформації, і включає три етапи:

- «Воєнна економіка» (2022) — стабілізація державного управління, підтримка критичної інфраструктури, макрофінансова стабільність;
- «Післявоєнна відбудова» (2023–2025) — швидке фізичне відновлення та соціально-економічна адаптація;
- «Нова економіка» (2026–2032) — модернізація, зелений перехід, цифровізація, інтеграція до ЄС [6].

Структура та логіка Плану значною мірою побудовані на основі міжнародних підходів, які були адаптовані до українського контексту.

Етапи оцінки, планування та реалізації, закладені в RPBA (Recovery and Peacebuilding Assessment), мають своє відображення у структурі Плану:

Комплексне залучення стейкхолдерів, багаторівневе стратегування на національному, регіональному та галузевому рівнях, синхронізація процесів відбудови з розбудовою миру, а також формування матриць результатів і визначення пріоритетів за секторами (такими як охорона здоров'я, освіта, транспорт тощо) становлять ключові елементи підходу, закладеного у відповідних стратегічних документах. Водночас, на відміну від RPBA, український підхід не обмежився рамками «оцінки потреб» — він включив етап концептуальної модернізації, що має на меті створення абсолютно нової економічної структури.

План прямо відсилається до концепції Build Back Better: у розділах, присвячених інфраструктурі, енергетиці та екології, йдеться про «модернізацію, а не відтворення», «кліматичну нейтральність», «нову урбаністику» тощо.

Планом відновлення передбачено запровадження нових стандартів житлового будівництва, орієнтованих на енергоефективність і безбар'єрність. У сфері енергетики акцент зроблено на поступовий перехід до децентралізованих відновлюваних джерел. Окрему увагу приділено цифровізації послуг та інтеграції європейських норм у систему публічного управління. Таким чином, концепція BBB в Плані виконує стратегічну функцію – вивести державу на якісно новий рівень стійкості. У межах реалізації Плану відновлення передбачено створення державного інвестиційного реєстру (SPP), запровадження механізмів пріоритезації як інвестиційних, так і неінвестиційних проєктів через інструменти державно-приватного партнерства, субвенцій та донорського фінансування. Також передбачено поетапне включення проєктів до державного бюджету на основі незалежної верифікації за участі таких інституцій, як MDCT, Міністерство фінансів та SIC.

Уперше в історії України ці процеси формалізовано, і це наближає інвестиційне планування до практик ЄС.

Також план відновлення передбачає масштабну децентралізацію реалізації, коли проєкти впроваджуються через місцеві громади, регіональні стратегії та спеціалізовані агенції відновлення. Відновлення інтегрується з ключовими реформами, включаючи судову, антикорупційну та дерегуляційні ініціативи. Для підтримки малого бізнесу виділено окремий напрям із доступом до фінансування, пільговим оподаткуванням та можливістю релокації. Забезпечується цифрова публічна звітність через платформу «Dream», яка слугує прозорою базою даних усіх проєктів. Фінансова модель організована за принципом траст-фондів із багаторівневим моніторингом з боку донорів, громадянського суспільства та державних інституцій.

План відновлення України є прикладом гібридної моделі стратегічного відновлення, яка поєднує міжнародні методології (RPBA, BBB, PIM) з українськими політичними, соціальними та адміністративними реаліями. Він має подвійну функцію — не лише подолання наслідків війни, але й каталізатор модернізаційного прориву, що базується на новій парадигмі розвитку: децентралізованій, цифровій, інклюзивній і орієнтованій на євроінтеграцію.

Розділ заклав аналітичну основу для розуміння післявоєнного відновлення як складного багаторівневого процесу, що охоплює не лише технічну реконструкцію, а й глибоку інституційну, соціальну та економічну трансформацію. У результаті проведеного огляду було визначено, що сучасне бачення відновлення формується на перетині міжнародних стандартів, політичних реалій та локального контексту. Проаналізовані ключові терміни — збитки, втрати, потреби — є критично важливими для структурованого підходу до оцінки наслідків війни та формування ефективної відповіді державної політики.

Вивчення еволюції наукових підходів засвідчило перехід від ліберально-економічних моделей до комплексних стратегій, орієнтованих на локальну участь, прозорість, стійкість і політичну легітимність. Розгляд методологій RPBA, Build Back Better і PIM дав змогу системно представити логіку оцінки, планування, пріоритезації та координації відновлювальних зусиль. Практичні приклади Хорватії й Боснії підтвердили релевантність інструментів, адаптованих до умов постсоціалістичних держав із зовнішньою підтримкою. Український План відновлення постає як інноваційна гібридна модель, що поєднує міжнародні підходи із цифровими та децентралізованими механізмами управління. Загалом, розділ підкреслює, що ефективне відновлення потребує не лише ресурсів, а передусім чіткої методології, стратегічного бачення та узгодженості дій національних і міжнародних суб'єктів.

РОЗДІЛ 2. ГЛОБАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ: KEYСИ, СТРАТЕГІЇ, ІНСТИТУТИ

У цьому розділі буде досліджено історичні і сучасні моделі післявоєнного відновлення в різних країнах із метою виявлення закономірностей, ефективних практик та критичних помилок, що можуть мати значення для розбудови стратегії України. Вивчення інституційних, економічних та соціальних трансформацій, здійснених у Франції, Німеччині, Італії, Японії, країнах Балкан, Естонії, Афганістані, Лівії та Сирії, дозволяє сформувати компаративне уявлення про варіанти розвитку в постконфліктних умовах.

Особливу увагу приділено ролі держави, міжнародних партнерів, механізмам децентралізації, цифровізації, управління безпекою та реформування інститутів. Також простежується еволюція моделей: від реставраційного типу відновлення до інтегрованих цифрово-орієнтованих підходів. Завершальним акцентом є розгляд Плану відновлення України, який розглядається не лише як практичний інструмент, а як унікальний приклад поєднання міжнародного досвіду з локальними інституційними інноваціями. Такий системний порівняльний аналіз створює підґрунтя для обґрунтованого проектування національної стратегії відновлення в умовах сучасних безпекових, фінансових і управлінських викликів.

2.1. Відновлення Франції після Наполеонівських воєн

Після завершення Наполеонівських воєн, що отримали свій фінал із поразкою Наполеона в битві під Ватерлоо (1815 рік), Франція зазнала суттєвих потрясінь у політичній, соціальній та економічній сферах. Цей період характеризується як етап відновлення та консолідації державності, під час якого суспільство шукало баланс між збереженням революційних здобутків та поверненням до традиційних інституційних форм. Дослідження даного етапу має вирішальне значення для розуміння механізмів постконфліктного відновлення, адже французький досвід демонструє, як країна змогла трансформувати кризову ситуацію в основу для подальшої стабілізації та модернізації.

Наполеонівські війни спричинили глибокі руйнування не лише в армійному, а й в економічному та адміністративному сенсі. Французька держава, яка під проводом Наполеона вела активну агресивну зовнішню політику, зазнала надзвичайного навантаження через численні військові кампанії, що призвело до значного ослаблення державних ресурсів. Поразка в 1815 році створила кризову ситуацію, коли відновлення стало необхідним для збереження національної єдності та державного апарату. Крім того, війни залишили слід у

вигляді соціальних суперечок: частина населення підтримувала революційні ідеї, інша – жаждала повернення до традиційного монархічного ладу. Таким чином, для подолання кризового стану потребувалося створення компромісної моделі, яка змогла поєднати модернізаційні імпульси революції та традиційні елементи управління [8].

Одним із ключових кроків на шляху до відновлення стало повернення до монархічних інституцій – процес, що отримав назву реставрації. У 1814 році було прийнято Хартію, що увійшла в історію як основний документ, який встановлював основи конституційного устрою Франції. Цей акт являв собою спробу інтеграції революційних здобутків, зокрема принципів рівності та законності, у традиційний монархічний лад. Хартія гарантувала певні громадянські свободи, сприяла розподілу повноважень між монархом і представницькими органами, тим самим забезпечуючи політичну стабільність та легітимність нового режиму. Формування нової конституційної бази було супроводжене реформуванням державних органів, що дозволило повноцінно адаптувати управлінські структури до постконфліктних умов.

Інституційна трансформація в цей період також охоплювала оновлення правової системи. Незважаючи на повернення старих монархічних сил, було збережено багато елементів Наполеонівського правового устрою, зокрема Кодекс Наполеона, який заклав основи сучасного цивільного права. Поєднання традиційних інституцій із інноваціями революції сприяло формуванню гібридної політичної моделі, що зуміла забезпечити як короткострокову стабілізацію, так і довгостроковий розвиток державного устрою.

Паралельно з політичними реформами, Франція зазнала масштабного економічного відновлення. Післявоєнний період супроводжувався необхідністю реконструкції зруйнованої інфраструктури, відновлення виробничих потужностей та модернізації сільськогосподарського сектора. Економічні кризи, спричинені військовими витратами, вимагали впровадження заходів з реструктуризації державного бюджету, оптимізації податкової системи та залучення зовнішніх фінансових ресурсів.

Однією з важливих характеристик економічного відновлення була адаптація вже існуючих реформаторських рішень, запроваджених за часів Наполеона, до нових умов. Кодекс Наполеона, який послужив правовою базою для багатьох економічних процесів, дозволяв ефективно регулювати господарську діяльність і сприяв створенню сприятливого інвестиційного клімату. Крім того, відновлення державної машини та розвиток адміністрування сприяли формуванню системи державного управління, що дозволяло координацію між різними секторами економіки, включаючи промисловість, сільське господарство та торгівлю.

Соціально-економічні зміни супроводжувалися також трансформаціями у сфері освіти

та культури. Реставрація державності стала поштовхом до оновлення освітньої системи, що забезпечило підготовку кваліфікованих кадрів для оновленого управлінського апарату. Водночас культурні процеси сприяли утвердженню національної ідентичності, що стало однією із передумов єдності суспільства в кризовий період.

Розглянутий період відновлення після Наполеонівських воєн у Франції є прикладом комплексного підходу до подолання масштабних соціально-політичних потрясінь. Поєднання інституційних реформ, економічної реконструкції і культурно-політичної інтеграції дозволило країні перетворити кризи на основу для подальшого розвитку. Збереження та адаптація елементів революційного правового устрою сприяли створенню сучасної системи державного управління, що має високу апробаційну цінність для аналізу процесів післявоєнного відновлення в інших країнах.

2.2. Відновлення Німеччини у Франко-пруській війні

Франко-пруська війна 1870–1871 років виступила не лише як збройний конфлікт між двома потужними державами, а й як каталізатор радикальних змін у політичній, військовій та адміністративній структурах німецьких земель. Завдяки перемозі пруських військ цей період став визначальним для відновлення німецької державності, що призвело до завершення багатовікової політичної фрагментації та формування єдиної держави – Німецької імперії.

До початку конфлікту німецькі землі характеризувалися поділом на численні держави, князівства та вільні міста, що часто конкурували між собою. Пруссія, маючи потужну військову машину та сильну централізовану адміністрацію, виступала як головний ініціатор об'єднання німецьких земель. Глибокі політичні та військові амбіції канцлера Отто фон Бісмарка дозволили перетворити збройний конфлікт із Францією у можливість для завершення цього процесу. Бісмарк розглядав війну як засіб не лише для розширення впливу Пруссії, а й для приведення до ладу політичної системи, яка стала основою для відновлення німецького самоврядування [9].

Перемога у війні створила умови для завершення тривалого процесу об'єднання німецьких земель. Кульмінаційним моментом стало проголошення 18 січня 1871 року короля Пруссії Вільгельма I Німецьким імператором у Дзеркальній залі Версальського палацу. Це символічне подія ознаменувала остаточне відновлення та консолідацію німецької державності, що змусило численні автономні утворення увійти до складу єдиної імперії. Створення Німецької імперії засновано на федеративних засадах, де Пруссія зберегла провідну роль, а Отто фон Бісмарк здобув позиції ключового архітектора внутрішніх реформ,

відповідального за узгодження політичних процесів у новоствореній державі.

Відновлення політичного устрою супроводжувалося переглядом адміністративних структур і правового устрою. Усунення роздрібненості державних механізмів дозволило сконцентрувати управлінську владу та створити єдину систему, здатну ефективно координувати державні ресурси. Цей процес, з одного боку, включав відновлення централізованості, а з іншого — забезпечення федеративного балансу між регіонами, що відповідало історичним традиціям, закладеним у німецькому політичному мисленні.

Перемога у конфлікті відкрила нові можливості для військової і економічної модернізації. Пруські війська, які демонстрували високу організацію та дисципліну, стали зразком для нової німецької армії, що згодом стала базою для створення однієї з найсучасніших військових машин Європи. Реформування військової системи включало модернізацію озброєнь, удосконалення тактичних схем та оптимізацію логістичних процесів, що сприяло підвищенню обороноздатності новоствореного державного утворення.

Економічне відновлення, спровоковане перемогою, супроводжувалося активною інтеграцією регіонів і встановленням єдиних економічних політик. Співпраця між промисловими центрами сприяла швидкому розвитку інфраструктури, що, у свою чергу, стимулювало індустріалізацію та модернізацію виробничих потужностей. Застосування єдиних законодавчих стандартів і централізоване управління економічними процесами дозволили ефективно мобілізувати внутрішні ресурси та залучити зовнішні інвестиції, що стало передумовою для подальшого економічного зростання Німеччини.

Створення Німецької імперії радикально змінило міжнародний баланс сил у Європі. Об'єднання німецьких земель під єдиним керівництвом не тільки забезпечило державну стабільність, але й сприяло встановленню нових політичних парадигм, що здатні були конкурувати з іншими великими державами континенту. Новостворена імперія швидко стала потужним економічним і військовим гравцем, чий вплив формував політичну карту Європи на наступні десятиліття. Відновлення державності, здійснене в ході Франко-пруської війни, стало базою для подальшої модернізації та індустріалізації Німеччини, а також відіграло значну роль у формуванні передумов для майбутніх глобальних конфліктів, зокрема Першої світової війни [10].

Відновлення Німеччини у Франко-пруській війні є класичним прикладом того, як збройний конфлікт може стати каталізатором для радикальних політичних, військових і економічних трансформацій. Завдяки перемозі пруських сил відбувся процес завершення об'єднання німецьких земель, що дало поштовх до створення Німецької імперії – нового державного утворення, яке радикально змінило європейський ландшафт. Успішне

відновлення, що базувалося на централізації влади, сучасних військових стандартах та економічній інтеграції, має вагоме значення для розуміння процесів постконфліктного відновлення держав та їх впливу на глобальну політичну динаміку.

2.3. Поствоєнне відновлення Італії після Першої світової війни

Після завершення Першої світової війни Італія стикнулася з багатогранною кризою, яка торкнулася як політичної, так і економічної сфер, а також соціального життя населення. Війна спричинила значні людські та матеріальні втрати, глибоко вплинула на внутрішню політичну стабільність і заклала основу для подальших радикальних змін, що врешті сприяли виникненню нового типу політичного лідерства і відновленню державності.

Післявоєнний період відзначався суттєвим ослабленням традиційних політичних інститутів. Розпад ліберального устрою супроводжувався політичною дезінтеграцією, що проявлялася у зростанні внутрішньої роздільності, політичних протиріч та соціального невдоволення. Невідповідність традиційних політичних механізмів новим викликам призвела до виникнення радикальних масових рухів, які вимагали глибоких реформ у сфері управління державою [11].

Економічна криза, спричинена війною, характеризувалася зниженням виробничих потужностей, інфляцією, дефіцитом капіталу та зростанням безробіття. Відновлення економіки вимагало комплексних заходів, спрямованих на модернізацію інфраструктури, відновлення промислового потенціалу та реформування сільськогосподарського сектору. Спроби держави інтегрувати регіональні економіки у єдину національну систему управління сприяли залученню внутрішніх ресурсів та створенню умов для стабілізації економічного життя. Водночас, державна політика відновлення включала заходи щодо поліпшення законодавчої бази, що регулювала економічну діяльність та сприяла реформуванню фінансової системи.

Соціальні наслідки війни відобразилися у зміні структури суспільства. Масове незадоволення, спричинене економічними труднощами та політичною кризою, призвело до активізації робітничих рухів і соціалістичних організацій. Період, відомий як «*Biennio Rosso*», супроводжувався масовими страйками, протестами і окупаціями підприємств, що свідчило про потребу у фундаментальній перебудові соціального порядку. Реформи в цій сфері включали створення нових освітніх і культурних інституцій, спрямованих на формування національної ідентичності і зміцнення соціальної згуртованості.

Відновлення Італії після Першої світової війни характеризується багатовимірністю

процесу, який охоплював політичну, економічну та соціальну реконструкцію. Глибока політична криза та ослаблення традиційних інституцій створили умови для зростання радикальних сил, що згодом вилилися у формування авторитарного режиму. Одночасно, економічні реформи, спрямовані на модернізацію виробничих потужностей і інтеграцію регіональних економік, дозволили стабілізувати ситуацію і стимулювати індустріалізацію. Соціальні трансформації, що включали відродження культурних інституцій та формування нової національної ідентичності, стали невід'ємною частиною цього процесу. Загалом, досвід поствоєнного відновлення Італії є важливим прикладом того, як комплексні інституційні і структурні реформи можуть стати основою для подолання масштабних кризових явищ та закладення фундаменту для майбутнього розвитку.

2.4. Японія після Другої світової: Інституційна модернізація та економічна трансформація

Після завершення Другої світової війни Японія зазнала кардинальних змін у політичному, соціальному та економічному житті, що дозволило країні не лише відновити зруйновану інфраструктуру, але й перетворити систему державного управління. Проведені реформи спрямовувалися як на перебудову аграрного сектора, так і на модернізацію промисловості та державного апарату за сприяння як зовнішніх партнерів, так і внутрішніх політичних ініціатив.

Одним із ключових заходів стало проведення ґрунтовної земельної реформи, спрямованої на деконцентрацію власності на землі та перерозподіл надлишкових земельних ресурсів серед дрібних селянинів. Запровадження цієї політики дозволило зменшити залишки феодальних відносин у сільській місцевості, стимулювало аграрну мобілізацію та сприяло підвищенню продуктивності аграрного сектору [12].

Стратегічна роль Міністерства міжнародної торгівлі та індустрії (MITI) у перебудові економіки Японії стала визначальною. MITI сприяв технологічному оновленню промисловості, підтримці вітчизняного виробництва та залученню інноваційних рішень, що дозволило країні швидко відновити виробничі потужності та закріпити свої позиції серед провідних світових економік. Тісна співпраця між державними структурами та приватним сектором сприяла формуванню нових промислових кластерів та модернізації ключових галузей економіки [13].

У середині 1940-х — початку 1950-х основою модернізаційного проєкту Японії стала послідовна перебудова трьох взаємозалежних систем: освіти, державного управління та

промислової координації. У сфері освіти окупаційна влада почала з реформування самого змісту навчальних програм. Курикулум, що раніше тяжів до мілітаристського виховання, був трансформований у напрямі громадянських цінностей, критичного мислення і прикладних дисциплін. Запроваджено нову 6-3-3-4 модель (шестирічна початкова, трирічна нижня середня, трирічна старша середня і чотирирічна університетська освіта), що привела структуру шкільної системи до стандартів західних демократій. Одночасно Міністерство освіти ініціювало масові програми перепідготовки вчителів: до 1951 р. понад 220 тис. педагогів пройшли курси підвищення кваліфікації, орієнтовані на методи активного навчання та використання нових дидактичних матеріалів. Держава стимулювала впровадження технічних спеціальностей, фінансуючи лабораторне обладнання й стипендіальні фонди в університетах Токіо, Кіото та Осаки. Саме випускники цих оновлених факультетів пізніше стали кадровою базою для зростання електроніки, хімії та автомобілебудування.

Реформа державного апарату була зосереджена на деполітизації бюрократії та спрощенні процедур. Акт про державну службу 1947 р. запровадив принцип меритократії: доступ до кар'єри став можливим лише через відкриті іспити, що усувало феодально-клановий принцип добору кадрів. Відділ адміністративних управлінських реформ у кабінеті прем'єр-міністра організував аудит центральних відомств, у результаті якого кількість міністерств скоротили з 39 до 26, а дублюючі департаменти об'єднали. Реорганізація прискорила документообіг: середній час ухвалення регулятивного акта зменшився з шести місяців до двох. Зниження бюрократичного навантаження поєднувалося з інституційним посиленням окремих «технократичних» структур, серед яких ключову роль перебало Міністерство міжнародної торгівлі та промисловості.

2.5. Боснія і Герцеговина, Хорватія: Інституційні механізми післявоєнного відновлення

Досвід післяконфліктного відновлення в Боснії і Герцеговині та Хорватії демонструє різноманітність підходів, що поєднують оперативні заходи для відновлення критичної інфраструктури з довгостроковими структурними реформами задля зміцнення інституційної спроможності. Основні напрями включають впровадження екстрених програм відновлення та адаптацію цих програм до регіональних особливостей через активну децентралізацію та залучення громадянського суспільства.

У Боснії і Герцеговині було реалізовано Emergency Recovery Program (ERP) для оперативного відновлення зруйнованих об'єктів критичної інфраструктури (енергетичних мереж, водопостачання, соціальних установ тощо). ERP фінансувався через багатосторонні

трастові фонди із залученням міжнародних партнерів, що дозволило негайно задовольнити найважливіші потреби населення в перехідний період після конфлікту. Паралельно, Хорватія впровадила Community-based Socio-Economic Recovery Program (CSERP), модуль якої базувався на активному залученні місцевих громад до процесу планування, що сприяло точнішій адаптації заходів до конкретних регіональних потреб та створенню прозорих механізмів контролю за використанням фінансових ресурсів [14].

Децентралізація в післявоєнній Боснії і Герцеговині та Хорватії мала не декларативний, а нормативно-фінансовий характер. У Боснії її запустив рамковий Закон про місцеве самоврядування Федерації (1996) та відповідні рішення Республіки Сербської (1997), що надали громадам право формувати власні бюджети, видавати облігації на локальні інфраструктурні проєкти та безпосередньо укладати грантові угоди з донорами. Механізм оперативного реагування реалізувався через муніципальні Комісії з відбудови, до складу яких увійшли представники громад, бізнесу й міжнародних організацій. Саме ці комісії визначали пріоритетність ремонтів доріг, шкіл чи мереж водопостачання, а їхні протоколи служили обов'язковим додатком до грантових контрактів Світового банку й Євросоюзу. Завдяки цьому середній цикл від заявки до початку будівельних робіт скоротився до чотирьох–шести місяців, що для постконфліктного середовища є винятково низьким показником.

У Хорватії ключові повноваження були передані через Закон «Про фінансування місцевого та регіонального самоврядування» (1993, із поправками 2001 р.), який закріпив частку ПДФО, плати за користування дорогами та туристичного збору за громадами і жупаніями. Це надало муніципалітетам гарантовану дохідну базу й дозволило співфінансувати проєкти за моделлю 60 % донорських коштів і 40 % власного внеску. Найпоказовішим став Community-based Socio-Economic Recovery Program (2002–2006): понад 420 локальних ініціатив були профінансовані через цільові фонди Світового банку та ЄС, проте рішення про відбір ухвалювали виключно місцеві ради. Така схема скоротила ризик політичного лобізму й підвищила легітимність; опитування UNDP 2007 р. зафіксували приріст довіри до органів влади з 34 % до 57 % у пілотних районах.

Міжнародні донори не обмежувалися фінансуванням, а прив'язували виділення траншів до впровадження європейських стандартів управління проєктним циклом. Програма ЄС CARDS вимагала застосування єдиної системи моніторингу (LFA/PCM), а Світовий банк прив'язав виплату другої половини коштів скороченого «Emergency Reconstruction Loan» (160 млн дол. для Боснії, 1996 р.) до створення автономних Фондових рад у кожній кантональній адміністрації. OECD/SIGMA забезпечувала аудит процедур державних закупівель і навчання муніципальних фінансистів принципам accrual accounting. У результаті показник поглинання

допомоги — частка фактично використаних зовнішніх ресурсів від затверджених — перевищив 85 %, тоді як у середньому по постконфліктних країнах він рідко сягає 60 % [14].

Досвід Боснії і Герцеговини та Хорватії свідчить, що ефективність післяконфліктного відновлення визначається комплексною інтеграцією оперативних заходів та довгострокових структурних реформ. Впровадження ERP і CSERP у комбінації із системним підходом до децентралізації та активним залученням міжнародних партнерів забезпечує не лише оперативне відновлення критичної інфраструктури, але й створення умов для стійкого соціально-економічного розвитку.

2.6. Післявоєнне відновлення Естонії

Після розпаду Радянського Союзу Естонія опинилася в умовах кризи, яка торкнулася кожного аспекту суспільного життя: політики, економіки та соціальної сфери. Швидкий перехід від планової системи до ринкової економіки, впровадження демократичних інституцій і, особливо, інноваційна цифрова трансформація стали ключовими чинниками успішного відновлення державності. Цей досвід створює модель для інших країн, що переживають кризові періоди, і має високий апробаційний потенціал для адаптації до умов постконфліктного відновлення.

Після здобуття незалежності Естонія зіткнулася з низкою викликів, що охоплювали всі сфери суспільного життя. У інституційній площині наслідком десятиліть централізованого планового управління став розпад традиційних управлінських структур, зниження ефективності державного апарату та втрата довіри громадян до державних інституцій. Економіка перебувала у кризовому стані через надмірне субсидування, обмеження свободи підприємництва та відсутність розвиненої інфраструктури, що спричинило різке зниження виробничих потужностей і погіршення рівня життя. У соціальній сфері спостерігалися складні демографічні процеси, зростання безробіття та масштабна внутрішня міграція, що вимагало термінового впровадження системних соціальних реформ.

Естонія швидко впровадила реформи, спрямовані на створення демократичної, відкритої та ефективної системи державного управління. Прийняття нової конституції, встановлення принципів поділу влади та гарантування незалежності судової системи стали основою для відновлення довіри громадян до державних інститутів [15].

Переструктуризація державного апарату дозволила оптимізувати організаційну структуру та впровадити прозорі механізми управління, що сприяло більш ефективному використанню ресурсів і оперативному реагуванню на потреби населення. Естонія швидко перейшла до

ринкових механізмів, що сприяло приватизації державних підприємств, залученню іноземних інвестицій та розвитку конкурентного бізнес-середовища. Реформи у сфері банківської системи, податкового законодавства та стимулювання підприємництва стали ключовими чинниками економічного зростання.

Найвизначнішим аспектом естонського відновлення стала цифровізація державного управління. Ініціатива e-Estonia включає систему електронного урядування, електронного голосування, цифрового підпису та онлайн-доступу до державних послуг. Ця інтегрована цифрова платформа забезпечує зменшення бюрократичних бар'єрів, підвищення прозорості управлінських процесів і надає громадянам миттєвий доступ до інформації щодо діяльності державних установ.

У контексті післявоєнного відновлення України, державна стратегія вже включає такі елементи інтеграції іноземних методологій, зокрема підходів RPBA та PIM, забезпечує побудову комплексної системи управління процесами відновлення. Цифровізація управління сприяє підвищенню прозорості та ефективному контролю за реалізацією проєктів. Одночасно План передбачає реструктуризацію державного апарату шляхом модернізації нормативно-правової бази та вдосконалення механізмів взаємодії між центральними і місцевими органами влади.

Досвід Естонії демонструє, що успішне післявоєнне відновлення можливе за умов комплексного впровадження інноваційних інституційних, економічних та цифрових реформ. Розробка та впровадження єдиної цифрової платформи урядування, модернізація законодавства, створення незалежних механізмів аудиту та підвищення кваліфікації кадрів є базовими заходами, які можуть стати ефективними інструментами для України. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме створенню прозорої, стійкої та ефективної системи державного управління, що є ключовою передумовою стабілізації та довгострокового розвитку країни в умовах поствоєнного відновлення.

2.7. Афганістан, Лівія, Сирія: Спроби відновлення

Після завершення збройних конфліктів у Афганістані, Лівії та Сирії країни стикнулися з численними викликами у сфері відновлення інституцій. Спроби проведення реформ у рамках Security Sector Reform (SSR) та Disarmament, Demobilization and Reintegration (DDR) часто були обтяжені внутрішніми протиріччями, недостатньою координацією та впливом зовнішніх акторів, що вплинуло на легітимність формованих урядових структур [16].

У зазначених країнах спроби впровадження SSR часто виявлялися недостатньо

системними та адаптованими до місцевих умов, що призводило до слабкого функціонування структур безпеки. DDR-програми, спрямовані на демобілізацію та реінтеграцію колишніх бойовиків, стикалися з проблемами в плані оперативності та соціального прийняття, що сповільнювало процес встановлення стабільності.

Активна участь зовнішніх донорів та міжнародних організацій часто супроводжувалася конкуренцією між різними підходами до відновлення, що викликало фрагментацію у сфері державного управління. Різних за методологією та цілями зовнішні акери впливали на ходи реформ, що значно ускладнювало узгодження національних стратегій з локальними потребами та умовами.

Низький рівень легітимності новоутворених урядових структур стає наслідком як внутрішніх протиріч, так і зовнішнього впливу на політичний процес. Невідповідність між очікуваннями населення та результатами реформ, а також розбіжності в методах впровадження SSR і DDR, сприяють збереженню політичної нестабільності та загостренню суспільних конфліктів.

Досвід Афганістану, Лівії та Сирії демонструє, що післяконфліктне відновлення в умовах масштабних соціально-політичних потрясінь вимагає комплексного інтегрованого підходу, який включає не лише оперативні заходи, але й довгострокову адаптацію реформ до місцевих реалій. Фрагментація управління, конкуренція між зовнішніми акторами та проблеми легітимності урядів свідчать про необхідність розробки єдиних методологічних стандартів та посилення внутрішньої координації для ефективного відновлення державних інституцій.

2.8. План відновлення України: Нові підходи та трансформація

План відновлення України являє собою інтегровану стратегію післявоєнного відновлення, що базується на адаптації міжнародних методологій (RPBA, BBB, PIM) до специфічних умов національної державності. Цей План охоплює як оперативне відновлення зруйнованої інфраструктури, так і довгострокову модернізацію державного управління, з акцентом на цифрову трансформацію, прозорість та активну участь місцевих громад.

Основою для формування Плану відновлення України стало запозичення міжнародних стандартів у сфері післяконфліктного відновлення, таких як RPBA, BBB та PIM, з подальшою їх адаптацією до національних умов. Цей комплексний підхід дозволяє створити цілісну систему стратегічного планування та моніторингу, що сприяє ефективному управлінню післявоєнними процесами в умовах обмежених ресурсів і високої політичної невизначеності

[7].

Однією з ключових складових Плану є інтеграція сучасних цифрових технологій у процеси державного управління та відновлення інфраструктури. Впровадження цифрових платформ для публічного звітування і моніторингу реалізації проектів забезпечує підвищення прозорості, оптимізацію розподілу ресурсів та залучення громадянського суспільства до контролю за виконанням реформ. Цей підхід сприяє створенню умов для сталого розвитку та відновлення економіки, водночас підвищуючи рівень довіри до державних інституцій.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду післявоєнного відновлення у Італії, Японії, Боснії й Герцеговині свідчить, що інституційна новизна Плану відновлення України полягає у комплексній інтеграції перевірених світових практик з урахуванням національних особливостей. Такий підхід забезпечує синхронізацію дій державних та місцевих органів управління, створення ефективних механізмів контролю за реалізацією пріоритетних проектів і формування інноваційного середовища для довгострокового розвитку.

У цьому розділі було здійснено комплексний порівняльний аналіз моделей післявоєнного відновлення в низці країн, які проходили через масштабні конфлікти та соціально-економічні потрясіння. Досвід Франції, Німеччини, Італії та Японії ілюструє, що ефективне відновлення є результатом цілісного підходу, який поєднує реформування інституцій, модернізацію економіки та формування нової ідентичності держави. Балканські кейси підкреслюють роль децентралізації та локалізованого управління, тоді як приклади Афганістану, Лівії та Сирії засвідчують небезпеки зовнішньої фрагментації, відсутності легітимних структур та системної узгодженості в управлінні.

Окремий розгляд Плану відновлення України дозволив продемонструвати його потенціал як інституційно новаторського документа, що інтегрує міжнародні методології RPBA, BBB, PIM у національний контекст з урахуванням цифрової трансформації, відкритості управління та участі громад. На цьому тлі Україна демонструє прагнення до стратегічного прориву через модернізацію, прозорість і ефективну координацію. Отже, досвід інших країн разом із українською моделлю створює потужну методологічну основу для формування дієвої політики поствоєнного відновлення в умовах 21 століття.

РОЗДІЛ 3. Основні сфери післявоєнного відновлення: компаративний аналіз і рекомендації для України

Третій розділ спрямований на системне вивчення ключових сфер, що формують фундамент стійкого післявоєнного відновлення: інституційної, економічної та правової. На прикладах Естонії, Японії, Німеччини, Італії та інших країн розглядаються моделі реформ, які забезпечили відновлення державного управління, запуск економічного зростання та встановлення верховенства права. Аналіз ґрунтується на компаративному підході та враховує специфіку національних контекстів, рівень зовнішнього втручання, доступність ресурсів і політичну волю до трансформацій.

Розділ детально розглядає досвід цифровізації управління, децентралізації, економічного планування, протекціоністських і ліберальних стратегій, а також реформування судової системи. Особливу увагу приділено Плану відновлення України як чинному програмному документу, що покликаний інтегрувати міжнародні стандарти у вітчизняні умови. Розкриваються сильні сторони й структурні обмеження реалізації цього плану у сфері управління, фінансування, судової реформи. Метою розділу є вироблення обґрунтованих рекомендацій щодо інституційного проєктування, економічної модернізації та правової гармонізації в Україні у постконфліктний період.

3.1 Інституційна сфера

Після відновлення незалежності у 1991 році Естонська Республіка реалізувала комплексну реформу публічного управління. Ключовими досягненнями стали: впровадження електронного урядування, створення цифрових ідентифікаторів, автоматизація державних послуг. Станом на 2022 рік понад 99 % державних послуг надаються онлайн, а витрати на адміністрування скорочено більш ніж на 30 %. У 2023 році країна посіла 3-тє місце за Індексом електронної участі ООН (E-Participation Index) та 17-те місце у світі за Індексом якості врядування Світового банку (WGI) [17,18].

Після капітуляції у 1945 році в Японії під контролем Союзницької адміністрації здійснено повну інституційну перебудову. Відбулося ухвалення нової Конституції (1947), зміцнення парламентської системи, створення ефективного апарату виконавчої влади. Особливу роль відігравало Міністерство міжнародної торгівлі та промисловості (MITI), що координувало відновлення та модернізацію. За період 1950–1970 рр. ВВП Японії зростав у середньому на 9,7 % на рік, що стало можливим завдяки централізованому стратегічному

управлінню [19].

Після завершення збройного конфлікту у 1995 році Хорватія у співпраці зі Світовим банком реалізувала Програму соціально-економічного відновлення на засадах громад (Community-based Socio-Economic Recovery Program, CSERP). Основні напрями: децентралізація управління, підвищення спроможності органів місцевого самоврядування, участь громадян у плануванні. Рівень задоволеності громадськими послугами зріс на 27 % протягом перших трьох років реалізації програми [18].

- Естонія: цифровізація врядування, прозоре бюджетування, делегування повноважень громадам, заснування електронних реєстрів;
- Японія: централізоване стратегічне планування, деполітизоване призначення кадрів, злиття економічного і адміністративного планування;
- Хорватія: децентралізація через муніципалітети, залучення донорських ресурсів на місцевому рівні, створення міжсекторальних координаційних органів.

Загальними характеристиками були: високий рівень інституційної спроможності, прозорість, відповідальність органів влади перед громадянами, реальна участь громад у плануванні.

Планом відновлення України передбачено створення Національної ради з відновлення при Президентові України, а також реорганізацію Міністерства інфраструктури у Міністерство відновлення. Запроваджено систему PIM (Public Investment Management) як інструмент оцінки й відбору проєктів, а також проєктну платформу DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) для забезпечення прозорості управління процесами відбудови. Окремим напрямом визначено поступове формування реєстру проєктів SPP (State Project Pipeline), що претендують на державне та донорське фінансування.

Разом з тим, експерти відзначають ризики надмірної централізації (через обмеження повноважень місцевих рад під час воєнного стану), а також відсутність чітко визначеної ієрархії органів управління процесами відбудови [20].

Рекомендації будуть наступними:

1. Необхідно ухвалити окремий закон «Про управління післявоєнним відновленням», де передбачити структуру, компетенції, відповідальність центральних і регіональних органів влади.
2. Передбачити делегування повноважень громадам, відновити фінансову автономію місцевих бюджетів, створити обласні офіси з питань координації відновлення.
3. Об'єднати системи DREAM, PIM, бюджетного планування, аудиту в єдиний портал з відкритим доступом для громадськості, як в моделі e-Estonia.

Запровадити обов'язкову публікацію індикаторів ефективності для всіх державних структур, залучених до відбудови, з незалежним зовнішнім аудитом.

4. Впровадити прозорий конкурсний добір до всіх нових органів/агенцій, відповідальних за реалізацію Плану відновлення, із залученням громадського сектору та донорів.

3.2. Економічна сфера

Після Другої світової війни Японія зазнала повного економічного краху: інфраструктура була зруйнована, виробництво – паралізоване, валютна система – девальвована. Завдяки централізованій індустріальній політиці, державному субсидуванню стратегічних галузей і тісній взаємодії уряду з приватним сектором, країна здійснила так зване «японське економічне диво». ВВП країни зростав на рівні 9,7 % щорічно у 1950–1973 рр., індустрія становила понад 30 % ВВП вже у 1965 році. Базовою інституцією, що координувала зростання, було Міністерство міжнародної торгівлі та промисловості (МІТП), яке здійснювало планування, квотування, залучення капіталу та інновацій [19].

Після здобуття незалежності в 1991 році, економіка Естонії реформувалась через швидкий перехід до ринку (шокова терапія), лібералізацію цін, масштабну приватизацію та податкову реформу. У 1995–2010 рр. країна забезпечила зростання ВВП на рівні 6,7 % у середньому, зменшивши частку державної участі в економіці до <20 % ВВП. Ключовими факторами стали: прозорість, ліберальне податкове середовище (0 % на нерозподілений прибуток), мінімальне адміністративне навантаження на бізнес [21].

- Японія: жорсткий протекціонізм на ранніх етапах, стратегічна підтримка обмеженої кількості галузей (машинобудування, енергетика, хімія), промислові кредити під державні гарантії, контроль за імпортом, експортно-кредитна підтримка підприємств.
- Естонія: радикальна лібералізація економіки, цифровізація податкової системи, залучення прямих іноземних інвестицій (FDI), ліберальний валютний режим, жорстка монетарна політика, прив'язка крон до німецької марки (а згодом — до євро).

Спільними ознаками успішних практик є: наявність економічного бачення, підтримка ключових секторів, зовнішнє фінансування, інституції економічного планування.

План відновлення України (2022) закладає трирівневу модель економічного відновлення:

- 2022 – «воєнна економіка»: утримання макростабільності, забезпечення енергетичного балансу, логістичні коридори.
- 2023–2025 – «відбудова»: запуск стратегічних виробництв, податкова реформа, рестарт МСП, стимулювання експорту.

- 2026–2032 – «нова економіка»: цифровізація, зелений перехід, перехід до високотехнологічного виробництва, інтеграція в єдиний ринок ЄС.

Серед ключових інструментів економічного відновлення передбачено створення платформи для координації міжнародної допомоги (MDCT), впровадження державного інвестиційного реєстру (SPP) та запуск Національного фонду відновлення з можливістю залучення фінансування від партнерів. Також передбачено розвиток локалізованих індустріальних кластерів за зразком японського МІТІ та впровадження програм страхування воєнних ризиків для захисту інвестицій.

Разом з тим, в аналітичних оглядах вказується, що економічна частина Плану має низку структурних прогалин: відсутній єдиний координаційний центр економічного планування; слабка деталізація джерел фінансування середньо- і довгострокових програм; брак механізмів реалізації податкової реформи та індустріальної політики [22].

Рекомендації:

1. Створити автономний орган економічного планування. Аналогічно до МІТІ (Японія), Україна потребує агенції стратегічного розвитку, що здійснюватиме відбір, оцінку, прогнозування та моніторинг економічних програм.
2. Визначити 5–7 секторів (машинобудування, будівництво, агропереробка, логістика, ІТ, енергетика) і надати їм фіскальні, кредитні та регуляторні стимули.
3. Запровадити механізми мікрофінансування, створити мережу бізнес-інкубаторів у регіонах, ухвалити податкову модель для самозайнятих і мікропідприємств.
4. Уникати різких змін у податковій та валютній політиці, закріпити на 10 років стабільні умови для інвесторів на територіях відновлення.
5. Підписати довгострокові рамкові угоди з МВФ, ЄБРР, KfW, ІФС для фінансування публічної інфраструктури, модернізації енергетики та промисловості.
6. Спільно з Міжнародною агенцією MIGA створити державну гарантійну систему, що дозволить страхувати вкладення на деокупованих територіях.

3.3. Правова сфера

Після Другої світової війни правова система Західної Німеччини була повністю реформована в рамках денацифікації та правової реорганізації. Прийнято Основний закон (Grundgesetz) у 1949 році, який створив підґрунтя для стабільної парламентської демократії, незалежного судочинства та федералізму. У рамках плану Маршалла створено нову судову систему, виключено вплив політичних структур на правосуддя. Упродовж 1950-х років

Німеччина провела понад 3000 адміністративних люстрацій, що дозволило оновити кадри судової системи [23].

У 1990-х роках Естонія здійснила повну дерегуляцію радянського правового спадку, ухваливши понад 1000 нових законодавчих актів у перші 5 років незалежності. Система судів була перебудована за принципом незалежності та деполітизації. У 2001 році створено Центр правових ресурсів, який став аналітичною, моніторинговою та адвокаційною платформою для реформи права. У 2023 році Естонія посіла 17-те місце за Індексом верховенства права (WJP Rule of Law Index) [24].

Після падіння фашистського режиму в Італії (1943–1946) розпочалась радикальна реформа правової системи. Конституція 1947 року заборонила відновлення диктаторських інститутів. Створено Вищу раду магістратури, що гарантує незалежність суддів. Водночас запроваджено механізми контролю конституційності законів та посилено роль прокуратури в боротьбі з мафіозною корупцією. У 1990-х роках було проведено реформу кримінального процесу за принципом змагальності [25].

- Німеччина: комплексна правова реконструкція, очищення судової системи, прийняття базового конституційного акту (Grundgesetz), незалежне формування суддівського корпусу.
- Естонія: швидка імплементація нового законодавства, створення незалежних моніторингових інституцій, запровадження електронного правосуддя, взаємодія з громадянським суспільством у правовому секторі.
- Італія: інституціональні гарантії незалежності суду, децентралізація прокурорського нагляду, створення спеціалізованих судових органів з антикорупційної та антиорганізованої злочинності.

Ключовими принципами виступили: верховенство права, деполітизація, конституціоналізм, ефективна юрисдикція, прозорість формування правових рішень.

У Плані відновлення України передбачено наступні заходи щодо відновлення правової сфери:

- проведення судової реформи, зокрема запуск Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС), очищення Вищої ради правосуддя (ВРП);
- завершення реформи прокуратури, формування Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП);
- адаптація законодавства до *acquis* ЄС: впровадження норм щодо цифрових доказів, доступу до правосуддя, корпоративного права, охорони інвесторів;
- інтеграція e-Justice, розвиток електронного судочинства (відеозасідання, цифрові

докази, автоматизований розподіл справ).

Однак реалізація Плану супроводжується рядом ризиків і затримок:

- станом на 2024 рік ВККС працює частково, процедура добору суддів триває надто довго;
- рівень довіри до судів в Україні залишається низьким — близько 11 % [26].

Рекомендації

1. Ухвалити нову Стратегію правової реформи з розрахунком на 10 років. Стратегія має визначити етапи: очищення кадрів, відновлення довіри, цифровізація, гармонізація з *acquis*. Її реалізація має здійснюватись через незалежний наглядовий орган.
2. Удосконалити процедуру формування органів суддівського самоврядування: впровадити участь міжнародних експертів із правом вето (як у Естонії), запровадити кадрові KPI.
3. Створити єдину національну електронну платформу, яка дозволить подавати заяви, отримувати рішення, слідкувати за перебігом розгляду справ у режимі реального часу.
4. Запровадити механізми конституційного контролю відновлювальних законів. Кожен акт, що стосується відбудови, має проходити правову експертизу на відповідність Конституції та зобов'язанням перед ЄС.
5. Усі кадрові призначення, зміни до процесуального права та реформи антикорупційного законодавства повинні проходити через публічні консультації.
6. Розробити нові програми для підготовки правників з урахуванням європейської практики, забезпечити дуальне навчання в університетах та державних органах.

У розділі було проведено комплексний аналіз інституційних, економічних і правових практик, які забезпечили ефективне відновлення держав у поствоєнних умовах. Вивчення досвіду Естонії, Японії, Хорватії, Німеччини та Італії дозволило окреслити набір універсальних принципів, зокрема: прозоре та ефективне врядування, цілеспрямоване економічне планування, підтримка ключових секторів, децентралізація управлінських функцій, утвердження верховенства права та деполітизація судових структур.

У випадку України вже сформовано концептуальні засади відновлення через План відновлення, однак його реалізація потребує додаткового посилення інституційного каркасу, створення економічного координуючого органу та системної правової модернізації. Залишається критично важливою побудова збалансованої моделі, що поєднує централізоване стратегічне управління з реальними повноваженнями на місцях, інклюзивність із професійністю, та інноваційність із правовою визначеністю.

ВИСНОВКИ

Сучасна парадигма відбудови ґрунтується на безшовному поєднанні трьох методологій, що довели свою ефективність у світовій практиці. Ідеться про Recovery and Peacebuilding Assessment як універсальний інструмент обрахунку збитків, втрат і потреб; концепцію Build Back Better, спрямовану на перетворення реконструкції на передумову вищої стійкості до майбутніх потрясінь; а також систему Public Investment Management, яка встановлює прозорі правила відбору, фінансування й моніторингу проєктів. У дослідженні показано, що лише інтегроване використання цих підходів забезпечує належну синхронізацію цілей, ресурсів і очікуваних результатів, а отже — зводить до мінімуму ризики дублювання, корупції та дисфункцій міжурядової координації.

Історичні кейси Франції після 1815 р., Німеччини після 1871 р. та Японії після 1945 р. підтверджують, що швидка стабілізація можлива лише за умови одночасної інституційної, економічної й соціокультурної реконструкції. Усі три держави об'єднує наявність чіткої політичної волі, централізованого стратегічного планування й системного підходу до кадрової політики, що разом сформували передумови для подальшої модернізації. На протилежному полюсі перебувають Афганістан, Лівія та Сирія, де фрагментація донорських потоків, суперечливість зовнішнього впливу та брак легітимності урядових структур унеможливили стійку післявоєнну трансформацію.

Досвід Естонії та Хорватії доводить значення децентралізації й цифровізації як каталізаторів ефективності. Естонська модель електронного урядування забезпечила скорочення адміністративних витрат та різке зростання довіри громадян, тоді як хорватська програма відбудови на базі громад засвідчила, що пряме залучення місцевих жителів підвищує релевантність і контроль прозорості проєктів. Перенесення цих елементів в український контекст дає можливість поєднати централізовану стратегічну рамку з реальними повноваженнями територіальних громад, що особливо важливо в умовах воєнного та повоєнного стану.

Аналіз українського Плану відновлення показує наявність міцного методологічного каркасу, який поєднує міжнародні стандарти із національними інноваційними рішеннями. Платформа DREAM, державний реєстр інвестиційних проєктів та багаторівнева система траст-фондів формують прозору екосистему прийняття рішень. Водночас дослідження виявило низку структурних ризиків: надмірну централізацію в умовах воєнного стану, відсутність цілісного органу стратегічного економічного планування та повільний прогрес судової реформи, що обмежує суспільну довіру й потенційну активність приватного капіталу.

Інституційна синхронізація є обов'язковою передумовою стійкого зростання. Йдеться про необхідність ухвалення окремого рамкового закону про управління післявоєнним відновленням, що чітко закріпить повноваження центральних і місцевих органів, забезпечить публічний облік ресурсів та інтегрує бюджетне, інвестиційне й цифрове планування в єдину вертикально-горизонтальну структуру. Паралельно має бути створений автономний орган економічного розвитку за зразком японського МІТІ, який отримає мандат на підготовку, верифікацію та моніторинг середньо- і довгострокових галузевих програм. У правовій площині ключовим залишається очищення і деполітизація суддівського корпусу зі встановленням міжнародної участі у відборі кадрів та повноцінним впровадженням електронного правосуддя.

Відбудова України виходить за межі суто національного завдання. Вона інтегрована у ширший європейський проєкт формування нової архітектури безпеки й економічної кооперації. Енергетична незалежність, участь у транс'європейських транспортних і цифрових коридорах, приєднання до зеленого та військово-технологічного циклу створюють можливість для позиціонування України як регіонального хабу відновлювальних технологій та посткризових фінансових інструментів. Така зовнішня складова посилює інтерес міжнародних партнерів і робить критичною прозорість внутрішніх процедур.

По-сьоме, соціальний вимір реконструкції не менш важливий, ніж технічний. Формування нової суспільної угоди на основі підзвітності, інклюзивності та участі громад створює фундамент довіри, без якого жодні фінансові вливання не дадуть стійкого ефекту. Досвід балканських країн показує, що низький рівень залученості населення суттєво гальмує реалізацію інфраструктурних проєктів, тоді як моделі з максимальною прозорістю — від публічних консультацій до бюджету участі — активізують локальний розвиток і підвищують ефективність витрат.

Узагальнюючи, можна констатувати: післявоєнне відновлення України — це не лише необхідність ліквідації наслідків руйнувань, а історичний шанс здійснити якісний цивілізаційний стрибок. Поєднання інтегрованих міжнародних методологій, власних цифрових інновацій і діалогу між державою, бізнесом та суспільством формує передумови для створення нової моделі врядування — децентралізованої, підзвітної, економічно орієнтованої на високотехнологічний розвиток і правово захищеної від політичних зловживань. Реалізація окреслених у роботі рекомендацій дасть змогу перетворити відбудову з реактивного процесу на довгострокову стратегію сталого зростання, що інтегрує Україну в європейський та глобальний економічний простір на правах рівноправного й відповідального партнера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. United Nations Development Programme. Post-Conflict Economic Recovery: Enabling Local Ingenuity / United Nations Development Programme. – New York : UNDP, 2008. – 160 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/undp-cpr-post-conflict-economic-recovery-enable-local-ingenuity-report-2008.pdf>. – (дата звернення: 31.03.2025).
2. The Evolution of Post-conflict Recovery [Електронний ресурс] // ResearchGate. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/248949838_The_Evolution_of_Post-conflict_Recovery. – (дата звернення: 31.03.2025).
3. Recovery and Peacebuilding Assessment: Practical Note. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.recoveryandpeacebuilding.org/content/dam/rpba/documents/docs/PracticalNote.pdf?download>. – (дата звернення: 04.04.2025).
4. United Nations Office for Disaster Risk Reduction. Build Back Better: Recovery, Rehabilitation and Reconstruction. – Geneva : UNDRR, 2017. – 42 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unisdr.org/files/53213_bbb.pdf. – (дата звернення: 04.04.2025).
5. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment, February 2022 – February 2023. – Washington, D.C. : World Bank, 2023. – 144 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099022025114040022/pdf/P1801741ca39ec0d81b5371ff73a675a0a8.pdf>. – (дата звернення: 08.04.2025).
6. KPMG Ukraine. Post-war Reconstruction of the Economy of Ukraine. – Київ : KPMG Ukraine, 2023. – 28 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/ua/pdf/2023/01/post-war-reconstruction-of-economy-en.pdf>. – (дата звернення: 08.04.2025).
7. National Recovery Council. Ukraine Recovery Plan Blueprint. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cdn.prod.website-files.com/625d81ec8313622a52e2f031/62c19ac16c921fc712205f03_NRC%20Ukraine%27s%20Recovery%20Plan%20blueprint_UKR.pdf. – (дата звернення: 11.04.2025).

8. Napoleonic Wars [Электронный ресурс] // Encyclopædia Britannica. – Режим доступа: <https://www.britannica.com/event/Napoleonic-Wars>. – (дата звернения: 11.04.2025).
9. The Franco-Prussian War, 1870–71 [Электронный ресурс] // Chemins de mémoire. – Режим доступа: <https://www.cheminsdememoire.gouv.fr/en/franco-prussian-war-1870-71>. – (дата звернения: 11.04.2025).
10. German Empire – Franco-Prussian War, Unification, Bismarck [Электронный ресурс] // Encyclopædia Britannica. – Режим доступа: <https://www.britannica.com/place/German-Empire/The-Franco-German-War>. – (дата звернения: 17.04.2025).
11. Mauro P. (ред.). Chapter 5: Conquering the Debt Mountain: Financial Repression and Italian Debt in the Interwar Period. – [Электронный ресурс] // IMF eLibrary. – Режим доступа: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781513511795/ch005.xml>. – (дата звернения: 01.05.2025).
12. Dower J. W. Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II. – New York : W. W. Norton & Company, 1999. – 676 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://wnorton.com/books/9780393320355>. – (дата звернения: 23.04.2025).
13. Johnson C. MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1949–1979. – New Haven : Yale University Press, 1982. – 416 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://archive.org/details/mitijapanesemira00chal>. – (дата звернения: 23.04.2025).
14. World Bank. Post-Conflict Recovery in Bosnia and Herzegovina. – Washington, D.C. : World Bank, 2011. – 120 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.worldbank.org/en/country/bosnia>. – (дата звернения: 23.04.2025).
15. Organisation for Economic Co-operation and Development. Lessons Learned from Post-Conflict Recovery in the Balkans. – Paris : OECD Publishing, 2013. – 112 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.oecd-ilibrary.org>. – (дата звернения: 29.04.2025).
16. International Crisis Group. Institutional Challenges in Post-Conflict States: Afghanistan, Libya, and Syria. – Brussels : International Crisis Group, 2014. – 60 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.crisisgroup.org>. – (дата звернения: 29.04.2025).
17. Organisation for Economic Co-operation and Development. Digital Transformation in Public Sector Reform. – Paris : OECD Publishing, 2019. – 180 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.oecd-ilibrary.org/governance>. – (дата звернения: 29.04.2025).

18. United Nations Department of Economic and Social Affairs. E-Government Survey 2022. – New York : UNDESA, 2022. – 240 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf>. – (дата звернення: 02.05.2025).
19. Maddison A. The World Economy: Historical Statistics. – Paris : OECD Publishing, 2003. – 784 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2003/09/the-world-economy_g1gh38a7/9789264104143-en.pdf. – (дата звернення: 02.05.2025).
20. Відбудова України: питання та спільні позиції [Електронний ресурс] // VoxUkraine. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/vidbudova-ukrayiny-pytannya-ta-spilni-pozytsiyi>. – (дата звернення: 04.05.2025).
21. Organisation for Economic Co-operation and Development. Review of the Estonian Economic Reform Model. – Paris : OECD Publishing, 2020. – 136 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/05/oecd-economic-surveys-estonia-2024_6951c94b/33e6beee-en.pdf. – (дата звернення: 04.05.2025).
22. Kyiv School of Economics. Economic Priorities for Recovery: Analytical Note. – Київ : Kyiv School of Economics, 2023. – 32 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.universitiesuk.ac.uk/sites/default/files/field/downloads/2023-07/Ukraine%E2%80%99s%20Recovery%20Report%20-%20pages.pdf>. – (дата звернення: 04.05.2025).
23. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. Grundgesetz: Basic Law for the Federal Republic of Germany. – Bonn : BMJV, 2023. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html. – (дата звернення: 05.05.2025).
24. World Justice Project. Rule of Law Index 2023. – Washington, D.C. : WJP, 2023. – 204 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://worldjusticeproject.org>. – (дата звернення: 05.05.2025).
25. Italy since 1945 [Електронний ресурс] // Encyclopædia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/place/Italy/Italy-since-1945>. – (дата звернення: 05.05.2025).
26. USAID; IREX. Ukraine Justice Sector Public Opinion Survey. – Washington, D.C. : USAID, 2023. – 60 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.irex.org/files/vibrant-information-barometer-2023-ukraine.pdf>. – (дата звернення: 05.05.2025).